

Jana M a t ú š o v á (Praha)

WALTER WENZEL: OBERLAUSITZER ORTSNAMENBUCH. MIT EINEM EXKURS ZUR SIEDLUNGSGESCHICHTE UND 12 MEHRFARBIGEN KARTEN. Domowina-Verlag, Bautzen 2008, 244 s., 12 map.

W. Wenzel je jedním z předních představitelů lipské onomastické slavistiky a onomastické veřejnosti je znám zvláště jako erudovaný antroponomastik. Ve své publikaci *Oberlausitzer Ortsnamenbuch* však zúročil své zkušenosti s prací v oblasti toponomastiky¹⁾ a bezprostředně navázal na svou práci *Niederlausitzer Ortsnamenbuch*²⁾. Vyšel tak vstříc požadavkům nakladatelství Domowina a představil veřejnosti toponymii celé Lužice.

Úvodní pasáže knihy velmi přístupnou formou seznamují čtenáře s problematikou místních jmen Horní Lužice. Informují o základních rysech hláskového vývoje slovanských místních jmen v horní lužické srbštině a o jejich změnách po přejetí do němčiny. Celkový obraz oikonymie této oblasti podává kapitola *Původ, tvoření a význam místních jmen*, v níž jsou představeny tři skupiny oikonym zastoupené v této oblasti, a to jména hornolužickosrbská, německá a oikonyma složená z hornolužickosrbské a německé části, tzv. jména smíšená („*Mischnamen*“). Přehledný rozbor těchto skupin jmen ukazuje jejich jazyková specifika, zvláště v oblasti slovtvorby. Jako typický slovtvorný postup při tvoření slovanských oikonym je představeno odvozování sufixy, u německých jmen skládání. Pokud jde o tzv. smíšená místní jména, upozorňuje autor zvláště na oikonyma složená ze slovanských osobních jmen a německého apelaativa *-dorf* jako na nejrozšířenější typ těchto jmen. Výklad je názorně ilustrován příklady a je jasný a srozumitelný i pro laika, kterému je kniha určena především. Úvod do problematiky místních jmen Horní Lužice je spolu se seznamem zkratk a značek a s přehledem slovanských grafémů (s jejich fonetickou charakteristikou) východiskem ke slovníkovému zpracování místních jmen.

Jak uvádí W. Wenzel v předmluvě, mohl při práci na slovníkové části knihy čerpat z bohaté vědecké onomastické literatury, která je pro tuto oblast k dispozici, a to

¹⁾ Výzkumu místních jmen se W. Wenzel věnoval již ve své disertační práci *Die Ortsnamen des Schweinitzer Landes, Deutsch-slawische Forschungen zur Namenskunde und Siedlungsgeschichte* 16, Berlin 1960.

²⁾ W. Wenzel, *Niederlausitzer Ortsnamenbuch, Mit einem Exkurs zur Siedlungsgeschichte und 8 mehrfarbigen Karten*, Bautzen 2006.

především z prací E. Eichlera a H. Walthera a z toponomastikonu *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen*³⁾. Tyto publikace byly pramenem zejména pro historickou dokumentaci místních jmen. Výklady jednotlivých oikonym autor konfrontoval s nejnovějšími výsledky onomastického výzkumu a u některých z nich navrhl nové možnosti výkladu.

Slovníkové heslo je uspořádáno velmi přehledně podle tradičních zásad onomastické lexikografie. Heslovým slovem je současná německá podoba jména doplněná za lomítkem formou lužickosrbskou, pokud dnes existuje. Lokalizace jména se provádí uvedením jeho polohy vzhledem k nejbližšímu městu. Následuje výčet historických dokumentů převzatý, jak bylo uvedeno výše, z vědecké onomastické literatury. Obsahuje jak formy německé, tak i lužickosrbské a je odrazovým můstkem k výkladové části heslového odstavce. Výklady oikonym zachovávají pevnou strukturu, i když mají s ohledem na uživatele téměř narativní charakter. Na jejich začátku nacházíme údaj o původu jména, tedy jde-li o jméno německého nebo starolužickosrbského původu. V další části výkladu pak autor podrobně představuje slovtvorný základ jména a odvozovací prostředky, popřípadě jednotlivé komponenty jmen. V případě apelativního východiska jména je dopodrobna podán jeho význam, u jmen lužickosrbského původu se uvádějí i paralely z jiných slovanských jazyků. V případě jmen deantroponymických nezapře autor své zaměření a podává i etymologii osobních jmen obsažených v jednotlivých oikonymech. Čtenáři se tak dostává rovněž poučení o osobních jménech obsažených v místních jménech Horní Lužice. V neposlední řadě je výklad každého oikonyma doplněn údaji k vývoji jeho jazykové formy často pod vlivem dvoujazyčné jazykové situace.

Nejcennější jsou ovšem výklady jmen, které revidují starší etymologie. Například místní jméno *Gaußig/Huska* se dosud vykládalo ze staré lužickosrbské formy **Gusk(a)* s etymologickým významem ‚ves, kde se pěstovaly husy‘ nebo ‚ves s katastrofem (mit Fluren) tvaru husy‘. W. Wenzel u tohoto oikonyma rekonstruuje jako výchozí formu **Gustk* s původním významem ‚ves u lesní houštiny/v lesní houštině‘, popř. ‚ves u potoka tekoucího z lesní houštiny‘. Tento výklad je bezpochyby třeba považovat za více než pravděpodobný nejen z hlediska jazykového, ale zejména z pohledu psychologie pojmenování.

³⁾ E. Eichler – H. Walther, *Ortsnamenbuch der Oberlausitz I, II, Deutsch-slawische Forschungen zur Namenskunde und Siedlungsgeschichte* 28, Berlin 1975, 1978; *Historisches Ortsnamenbuch von Sachsen*, hrsg. v. E. Eichler – H. Walther, bearb. v. V. Hellfritzsch, H. Wather u. E. Weber. Bde I – III, Berlin 2001; E. Eichler, *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße*, Bd. I. A–J Bautzen 1985 (2. Auflage 1987); Bd. II. K – M, Bautzen 1987; Bd. III. N – S, Bautzen 1993.

Na slovníkovou část knihy navazují seznamy místních a osobních jmen. Na prvním místě stojí hornolužickosrbsko-německý seznam místních jmen, dále autor sestavil seznam rekonstruovaných starých lužickosrbských místních jmen, jejich retrogradní slovník a seznamy smíšených (Mischnamen) a německých oikonym. Připojuje i seznamy starolužickosrbských a německých osobních jmen, která byla získána analýzou oikonym (u každého osobního jména se uvádí místní jméno, na jehož základě bylo antroponymum rekonstruováno). Těmito přehledy překračuje autor potřeby laické veřejnosti a předkládá vědecké slavistické onomastice možnosti srovnávacího studia v podobě přehledně uspořádaného slovanského materiálu z Horní Lužice.

I závěrečná kapitola knihy je originálním autorovým příspěvkem k dějinám osídlení Horní Lužice. Nazývá se příznačně „šmilauerovsky“ Die Besiedlung der Oberlausitz im Lichte der ON (Osídlení Horní Lužice ve světle místních jmen) a vychází ze Šmilauerovy metody malých typů stejně jako z metodologických zásad S. Rosponda, E. Eichlera a H. Walthera, vypracovaných pro účely sídelněhistorického výzkumu. Souvislost osídlení s geografickými faktory, zvláště s kvalitou půdy a nadmořskou výškou se odrazila ve volbě podkladu pro mapování jmen, kterým se (až na jednu výjimku) stala mapa zachycující rozložení kvality půdy v Horní Lužici⁴). Celkem dvanácti mapám předcházejí komentáře, které interpretují rozložení jednotlivých typů jmen na mapě v souvislosti s osidlováním území. Zvláště markantní je rozložení starobylých patronymických místních jmen tvořených z osobních jmen příponami *-ici* a *-ovici*, která jsou soustředěna v místech s nejvyšší kvalitou půdy. Dále se mapují např. místní jména odvozená z osobních jmen příponami *-ov*, *-in*, tzv. mytební a „lesní“ jména, „topografická“ jména, tj. jména vycházející z přírodních podmínek (vodstvo, vlastnosti půdy, terénní útvary), tzv. jména smíšená i jména německá (na *-dorf* a další). Z mapování jmen vyvozuje W. Wenzel tři etapy sídelní činnosti obyvatel Horní Lužice s ne přesně časově a prostorově vymezitelnými přechody. První z nich zahrnuje dobu slovanského osidlování oblastí, které byly z hlediska životních podmínek nejpříznivější, v druhé etapě docházelo k zahušťování a rozšiřování slovanského obyvatelstva i na území s horšími přírodními podmínkami, zvláště do lesních oblastí. Třetí vlnu osidlování, zahájenou v 10. století a dosahující svého vrcholu ve 13. století, představuje postup německého obyvatelstva. Výsledkem těchto procesů, jak se odrážejí v rozložení oikonym na Horní Lužici, bylo podle W. Wenzela vytvoření dnešní hornolužickosrbské kulturní krajiny jako společného historického díla Lužických Srbů a Němců.

⁴) Jde o mapu W. Stamse (mapa F IV č. 1, Böden und Bodenarten) přejatou z díla Atlas zur Geschichte und Landeskunde von Sachsen, Leipzig und Dresden 1998.

W. Wenzel předložil veřejnosti zajímavý materiál z kompaktního slovansko-německého území zpracovaný na vysoké lexikografické úrovni. Doplnění slovníkové části díla přehledy onymického materiálu z Horní Lužice a analýzou toponymického materiálu z hlediska sídelní historie činí navíc z knihy významné východisko pro komparaci jazykového bohatství různých slovanských jazyků i pro srovnávací historický výzkum.